

Landbrug og arbejdsmarked 1919-26

Af ANDERS TURE LINDSTRØM

Udforskningen af interesseorganisationerne i det danske samfund og deres almindelige virksomhed og betydning er kun langsomt ved at tage form. Naturligvis har man altid kendt indflydelsesrige enkeltpersoner, magtfulde persongrupper, selskaber osv., men det er først for alvor i det 20. århundrede, at det efterhånden mere og mere gennemorganiserede samfund bliver præget af interesseorganisationerne. Gennemslaget kom 1914-18, da erhvervsorganisationerne var med til at forvalte krigstidens talrige restriktioner og forordninger, og erhvervsorganisationerne tillige var inddraget meget aktivt i Danmarks officielle udenrigs- og handelspolitiske balancegang mellem de krigsførende magter.

Den foreliggende skitse om landbrug og arbejdsmarked 1919-26 er en stikprøveundersøgelse i et omfattende område, der har meget endnu uudnyttet kildemateriale. Formålet er at give et indtryk af de forskningsmuligheder, der ligger i arbejdsfeltet landbrug og arbejdsmarked i tyverne. Det gælder interesseorganisationernes aktiviteter på centralt og lokalt plan, det gælder samspillet mellem centrale organisationer og lokale organisationer, institutioner og interessegrupper.

Træk af landbrugets forhold til arbejdsmarkedet og det øvrige erhvervsliv med særligt henblik på arbejdskonflikterne i tyverne.

Da tyverne er ret så stofmættet en periode med hensyn til forholdet mellem landbrug og fagbevægelse, er den tidsmæssige afgrænsning i denne omgang sat til perioden 1919-26. Hvis det viser sig muligt, vil denne korte skitse senere blive fulgt op med en bredere fremstilling af landbrug og arbejdsmarked i dette århundrede.

Skildringen af det valgte tidsafsnit samler sig naturligt om en række konfliktsituationer på arbejdsmarkedet, hvor landbrugseksporten og dermed vitale økonomiske interesser bliver indblandet, fordi disse konflikter i særlig grad er egnede til at belyse landbrugsorganisationernes anstrengelser for at undgå at blive ramt af byerhvervenes stridigheder med arbejderorganisationerne. Interessante i forbindelse med konfliktsituationerne er naturligvis ikke blot den faktiske konfliktudvikling, men også meningsdannelsen i landbrugsorganisationerne og i landbrugskredse i det hele taget som følge af disse sammenstød.

Perioden fra århundredets begyndelse indtil Den første Verdenskrigs afslut-

ning var en tid, der blev præget først af en tøvende, dernæst en kraftig organisering af landbrugets arbejdskraft. Oprettelsen af landarbejdersammenslutninger førte efterhånden til konfrontation mellem det store og mellemstore landbrug og landarbejdernes fagforening, der netop i 1918-19 fik sit gennembrud. Dertil kom for landbruget problemerne med slagteriarbejderne. Modstræbende blev landbrugserhvervet trukket ind i det moderne arbejdsmarkeds organisationsliv. Debatten om organiseringen af landbrugets arbejdskraft satte sit stærke præg på de forskellige samfundsgruppers drøftelser af arbejdsmarkedsforhold tyverne igennem.

Tiden efter våbenstilstanden i november 1918 var i det hele taget en urolig tid. Der var i løbet af den første verdenskrig opstået stærke økonomiske og sociale spændinger i det danske samfund. Den russiske revolution i 1917 og den revolutionære uro og gæring, der fulgte i de følgende år over store dele af Europa, ikke mindst Tyskland og de østeuropæiske lande, men også Finland og det øvrige Skandinavien, efterlod også i Danmark et dybt indtryk i alle samfundslag. Et dybt indtryk i de kredse, der følte sig truet socialt, økonomisk og politisk af arbejderbevægelsens forskellige grupperinger, hvad enten det nu var syndikali-ster eller socialdemokrater. De på arbejdsmarkedet urolige år forstærkede fornemmelsen af utryghed i borgerlige kredse. På landet mærkedes landarbejder-nes og husmændenes agitation for en mere aktiv jordlovgivning med langt flere udstykninger. Professor Erik Rasmussen har i Politikens Danmarkshistorie karakteriseret tiden således: »Den snes måneder, der fulgte efter våbenstilstanden 11. november 1918, var en af de mest bevægede perioder i Danmarks nyere historie. Grænsestriden var af indgribende betydning, men trods alt kun en del af billedet.

Side om side med den foregik en social magtkamp i by og på land, spundet sammen med en tilspidsning af den politiske strid. Landet kom en revolutionær tilstand nærmere, end det havde været i næsten fire hundrede år, om end det var en tilstand, der alligevel ikke lignede de revolutioner, der foregik syd og øst for Danmark.«¹

Uroen på arbejdsmarkedet tvang landbrugsorganisationerne ind i konfrontation med arbejdere og fagbevægelse. Især gjorde den store havnestrejke i efteråret 1919 et stærkt indtryk. I en forespørgselsdebat i Folketinget den 10. september 1919 krævede talsmænd for landbruget sikring af eventuel frivillig arbejdskraft, hvis en sådan blev sat ind for at klare havnearbejdet. Der blev udtrykkelig henvist til en tidligere situation i Esbjerg, hvor landbruget havde været parat til at indsætte frivillig arbejdskraft.² Havnestrejken afvikledes i september 1919, men både i landbrugsorganisationerne og i byernes erhvervsliv forblev man levende interesseret i ordninger, der kunne sikre erhvervslivets forsyninger og virke som en præventiv faktor mod omfattende strejker.

1. Erik Rasmussen s. 184.

2. Rigsdagstidende. Folketingets forhandlinger III, 10. september 1919 Sp. 7709-33, Schultz VI s. 138-39 samt P. Munch: Erindringer 1918-24 (1963) s. 114-15 og 146-49.

I løbet af efteråret og vinteren oprettede interesserede borgerlige kredse med førende erhvervsfolk i spidsen derfor et organiseret strejkeværn. En række vigtige produktionsgrene blev i samarbejde med arbejdsgiverne strejkesikret. Et særligt transportkorps blev oprettet, så hverken import eller eksport kunne lammes.³ Den 20. februar 1920 blev foreningen Samfundshjælpen derefter præsenteret. Udadtil fremtrådte foreningen som en upolitisk borgerlig forening, der ikke repræsenterede særinteresser. Ideologisk set var Samfundshjælpen udpræget en kontrarevolutionær antibolchevikisk organisation.⁴

De følgende arbejds konflikter tvang selv husmandsforeningerne, der ellers ikke havde for godt et forhold til det større landbrug, ind i forsvaret af landbrugets økonomiske interesser. Den store transportkonflikt i 1920 pressede landbruget ind i et nødtvungen interessefællesskab med byerhvervene og Samfundshjælpen. Transportkonflikten førte til, at landbrugsorganisationerne satte frivillig arbejdskraft ind for at redde landbrugseksporten og sikre tilførsler til landbruget. Landbrugets effektive indsats bidrog til at knække transportstrejken. Det er her af interesse at belyse interesseforskelle og nuancer i forholdet mellem landbrugets frivillige arbejdskraft og Samfundshjælpen. Det foreliggende kildemateriale giver i et vist omfang mulighed for dette.

I byerne førte Samfundshjælpens resultater til fortsættelse af dette kontrarevolutionære beredskab for det borgerlige samfund. I landbruget oprettede man for at sikre dansk landbrugseksport i 1921 et stående korps af frivillige fra selve landbruget. Disse folk kunne tildels rykke ud med meget kort varsel, så landbrugsorganisationerne hurtigt kunne klare nye kritiske situationer, der truede landbrugseksporten eller tilførslerne af korn, foderstoffer og kunstgødning m.m. Gennem trykte kilder, men ikke mindst utrykt kildemateriale er det muligt detaljeret at følge udviklingen af landbrugets kriseberedskab fra første færd samt landbrugsorganisationernes interne drøftelser og dispositioner i forbindelse med de følgende års alvorlige arbejdskampe, der havde standsning af landbrugseksporten til følge.

I 1922 kom landbrugsorganisationerne atter – ufrivilligt – ind i åben konfrontation med arbejdere og fagbevægelse. Landbrugsinteresserne kunne i vinter og forår 1922 ikke holdes uden for det almindelige opgør på arbejdsmarkedet, hvor arbejdsgiverne krævede lønreduktioner. Denne meget bitre arbejdskamp førte til betydelig uro i en række byer. Især gik det hårdt til i Randers, hvor konflikten i marts 1922 udviklede sig til en regulær generalstrejke. Også her virkede landbrugets frivillige arbejdskraft på linje med Samfundshjælpens kontrarevolutionære hjælpekorps, og materialet fra landbrugsorganisationerne

3. *L'Union Civique* s. 15-16.

4. *L'Union Civique* s. 5-7 og 11-13. Arbejdsgiveren d. 18. juni og 20. august 1920. For en mere omfattende skildring af foreningens historie se iøvrigt Anders Ture Lindstrøm: Samfundshjælpen. Træk af en kontrarevolutionær organisations historie. Erhvervshistorisk Årbog 1978 (Århus 1979)

kan sammen med det spredte arkivmateriale fra Samfundshjælpen bidrage til at uddybe kendskab og forståelse af denne markante og særprægede konflikt.

Arbejdsmarkedet var i perioden 1924-26 under mindretalsregeringen Stauning ret så uroligt, præget som tiden var af svære valutaproblemer og massearbejdsløshed. Landbrugsorganisationerne kom i denne periode til at opleve flere trusler mod dansk landbrugseksport. Voldsomt berørte storkonflikten i 1925 direkte eksportinteresserne. Man kan under storlockouten se, hvorledes landbrugets ledere snoede sig for at sikre eksporten i en situation, hvor landbrugets topfolk ikke just havde noget hjerteligt forhold til den socialdemokratiske regering. Det lå i luften, at socialdemokraterne ville være mere tilbageholdende med at indsætte politi og militær til beskyttelse af eventuel frivillig arbejdskraft fra landbruget eller Samfundshjælpen. Det eksisterende kildemateriale fra landbrugsorganisationerne dokumenterer her udførligt, hvorledes landbrugsorganisationerne med stor varsomhed sikrede landbrugsinteresserne og søgte at fastholde landbrugets officielt proklamerede neutralitet i arbejdskonflikter. Det ses også i landbrugsorganisationernes forsigtige og tilbageholdende politik i forhold til Samfundshjælpen. Storkonflikten i 1925 førte i forsommeren 1925 til indsats af en betydelig styrke af landbrugets frivillige og til demonstration af landbrugsorganisationernes faktiske slagkraft. Landbrugsorganisationernes initiativer her prægedes af pragmatisk holdning og kølig omtanke, når de økonomiske interesser skulle sikres.

Forsigtighed blev også udvist under nogle kritiske dage det følgende år under den engelske generalstrejke i maj 1926, da en dansk sympatistrejke, der kunne skade danske eksportinteresser, syntes at være under optræk.

Bortset fra arbejdskampe, der direkte truede eksportinteresserne, prægedes landbrugsorganisationernes forhold til fagbevægelsen ikke mindst af principielle stridsspørgsmål. Der var i landbrugskredse meget stærk modstand mod den organisering af landbrugets arbejdskraft, der begyndte at præge billedet 1918-1919.

Et markant eksempel på opgøret om organiseringen af landbrugets arbejdskraft er den såkaldte Kolindsund-konflikt 1923-26, hvor landbrug og fagbevægelse tørnede heftigt sammen efter en blokade mod en række gårde. Kolindsundsagen opfattedes af alle som en principsag. Den afsluttedes i 1926 med nederlag for de aktionerende landarbejdere og den samlede fagbevægelse. Kolindsundkonflikten spillede en betydelig rolle i tyvernes offentlige debat og blev brugt som politisk agitationsgrundlag. Kolindsundsagen var en del af baggrunden for det politiske pres for en mere restriktiv lovgivning over for organisationerne, dvs. ikke mindst fagforeningerne. Jurister har interesseret sig meget for de juridiske aspekter af Kolindsunddommene i 1925 og 1926, der afgjorde blokadesagerne. Hos historikere og politologer har Kolindsundkonflikten hidtil været meget sparsomt belyst i den trykte litteratur.⁵

5. Jvf. Knud Illum: Den kollektive arbejdsret, 3. udg. (1964) s. 355-56 og s. 379-80.

Schultz VI s. 200 og s. 399.

Som blokadesag er Kolindsundkonflikten og debatten om den også af interesse i dagens Danmark.

Bemærkninger til kildematerialet

Landbrugets holdninger og landbrugsorganisationernes adfærd under tyvernes arbejdskonflikter er noget stedmoderligt dækket i den eksisterende litteratur.⁶ Men det skorter ikke på trykt og utrykt kildemateriale til belysning af landbrug og arbejdsmarked i tyverne. Til den her foreliggende fremstilling er der anvendt trykt og utrykt materiale fra en række forskellige organisationsarkiver, kildemateriale, som formentlig kan suppleres betydeligt op ved udnyttelse af flere offentlige og private arkiver.

Af kendte fremstillinger til belysning af perioden er det især værd at fremhæve den beskrivelse professor Erik Rasmussen i Politikens Danmarkshistorie Bd. 13, 1913-39, har givet af interesseorganisationernes voksende rolle i denne periode. I al sin korthed er denne fremstilling stadig en nyttig og inspirerende oversigt, selv om historikere og politologer efterhånden i højere grad begynder at interessere sig for interesseorganisationerne og deres betydning i det danske samfund i dette århundrede.

Forholdet mellem landbrug og arbejdsmarked er et emneområde, der især dukker hyppigt op i tyvernes Rigsdagstidende. Rigsdagstidende er en væsentlig kildesamling til belysning af dansk politisk historie og ikke mindst til det her foreliggende emne. Der har i denne undersøgelse ikke været gjort brug af optegnelser fra de politiske partiers interne drøftelser af arbejdskonflikter. Der har også kun sporadisk været tale om anvendelse af materiale fra egentlige privatarkiver. Derimod har der i udstrakt grad været brugt stof fra de store interesseorganisationers forskellige publikationer. Disse publikationer indeholder ikke blot debatstof fra den publicistiske meningsbrydning og krigsførelse mellem de forskellige grupperinger i landbruget og det øvrige samfund. De udgør også en temmelig solid datamasse, der brugt med skønsomhed bidrager forholdsvis meget til den generelle strukturering af problemområderne.

Sammen med den partipolitiske presse er organisationspressen naturligvis en vigtig kildegruppe, men endnu vigtigere er landbrugsorganisationernes og de øvrige organisationers interne arkiver.

Det bedste af landbrugsorganisationernes materiale findes dels på Axelborg i København, dels på Erhvervsarkivet i Århus, hvor bl.a. dele af Landbrugsrådets og Dansk Arbejdsgiverforenings arkiv opbevares. Det interne kildemateriale, der

6. Dog er der i de senere år bl.a. kommet Torben Hansgård: Landbrugsrådets tilblivelse (1976) og Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan 1919-33 (1979), forkortet EHP. For arbejdskonflikter i tyverne se desuden bl.a. Schultz VI s. 138-39, 200, 399, Knud Illum: Den kollektive arbejdsret. (3. udgave) (1964) samt John S. Madsen: Kolindsundkonflikten 1923-26 (utrykt universitetsspeciale, Århus Universitet 1976), forkortet JSM, og Anders Ture Lindstrøm: Landbrugsrådets oprettelse, dets organisationsform og erhvervspolitiske virksomhed 1919-26. Specialeopgave, Århus Universitet 1967, forkortet ATL.

er relevant for de her foreliggende problemstillinger, er i omfang ikke særlig omfattende, men til gengæld meget givtigt med hensyn til præcise oplysninger. Materialet giver et godt indblik i landbrugsorganisationernes forhold i en række kritiske situationer, ligesom den interne meningsdannelse og beslutningstagning i organisationernes øverste besluttende organer belyses. Vigtige er ikke mindst Landbrugsrådets protokoller med referater af debat og beslutninger i råd og præsidium samt de udsendte meddelelser fra præsidiet til rådet.

Slakteriernes arkiver er af stor betydning, når man skal have en fornemmelse af udviklingen under de store konflikter. Disse arkiver omfatter bl.a. en række pakker med kildemateriale fra Landbrugets Femmandsudvalg. Femmandsudvalget var landbrugets arbejdsudvalg for strejkesituationer. Femmandsudvalget tog sig af rekruttering og indsættelse af frivillig arbejdskraft under strejker, der kunne true eksporten. Slakteriernes materiale vedrørende landbrugets frivillige arbejdskraft er meget detaljeret. Det indeholder desuden farverige rapporter om de forskellige strejkesituationer 1920-25, så talrige facetter kommer frem.

Ved hjælp af Landbrugsrådets interne materiale samt materiale fra Dansk Arbejdsgiverforenings arkiv og publikationer samt afdøde professor Fr. Vinding Kruses arkiv er det iøvrigt muligt at stikke et spadestik dybere med hensyn til den kontrarevolutionære forening Samfundshjælpen, der især 1920-22 spillede en vis rolle under de store arbejdskonflikter.

Dette kildemateriale giver mulighed for at give en ret præcis beskrivelse af foreningen Samfundshjælpen oprettelse, baggrund og struktur. Landbrugsrådets arkiver indeholder stof, der illustrerer nuancerne i landbrugsorganisationernes forhold til denne organisation, som man af hensyn til landbrugets officielle neutralitet distancerede sig lidt fra, selv om der bestod visse diskrete kontakter mellem landbrugets førende mænd og Samfundshjælpen. Det er endvidere muligt at sammenligne landbrugets frivillige arbejdskraft med Samfundshjælpen frivillige.

Det her anvendte kildemateriale er formentlig kun en brøkdel af det omfattende materiale, der eksisterer til belysning af tyvernes store havnestrejker med eksportstandsninger og andre arbejdskonflikter. Det er sandsynligt, at der kan fremskaffes relevante personarkiver og at en række større havnebyers byhistoriske arkiver etc. indeholder mere brugbart stof. Politiets arkiver i de forskellige havnebyer er i denne sammenhæng slet ikke blevet udnyttet, det må formodes, at f.eks. Esbjerg politis arkiver kan bidrage med relevant kildemateriale.

Det har i den foreliggende sammenhæng stor interesse også at belyse arbejdernes og fagforeningernes holdninger og reaktioner på det lokale plan under arbejdskonflikterne 1919-26. Det gælder således for den store eksporthavn Esbjergs vedkommende. De foreløbige forsøg på at efterspore dokumentation for dette har hidtil kun givet et magert resultat. Mere omfattende undersøgelser vil forhåbentlig forbedre kildegrundlaget.

Ikke desto mindre synes det rimeligt at sige, at kildegrundlaget for den her foreliggende skitse er forholdsvis solidt, selv om fremtidige undersøgelser vil kunne forbedre og nuancere dokumentationen yderligere.

Konfrontationerne i 1920

Overenskomstsituationen i 1920 førte til en voldsom konfrontationspolitik mellem arbejdsgivere og arbejdere. Den tilspidsede situation på arbejdsmarkedet fra februar 1920 tvang også landbruget ind i den generelle konflikt. Den førte de organisatorisk splittede landbrugsorganisationer, organisationerne under Landbrugsrådet samt husmandsforeningerne ind i et nødtvungen interessefællesskab. Landbrugsorganisationerne holdt sig officielt neutrale og distancerede sig fra arbejdsgiverinteresserne. Husmandsforeningerne måtte stå last og brast med det større landbrug for at redde landbrugseksporten. Hverken store eller små landbrugsproducenter havde råd til at give afkald på måneders eksportindtægter på grund af eksportstandsning.

Slagteristrejken og den efterfølgende store transportstrejke var de første markante strejketilfælde, hvor landbrugets specielle situation afspejledes i en særlig interessepolitik. Konfliktsituationerne indbandede landbruget direkte og demonstrerede både landbrugets styrke og splittethed.

Først kom strejken på andelsslagterierne i februar 1920, her illustreret med et eksempel fra Kolding, der viser, hvor vanskeligt det var for andelsslagterierne at finde ud af, hvilken arbejdsgiverorganisation de skulle satse på. Andelsslagteriet i Kolding var blevet oprettet i 1888 og havde indtil 1913 aftalt arbejds- og lønvilkår ved direkte forhandlinger med slagteriarbejdernes forbund. I juni 1913 indmeldte man sig i »De danske Andelsslagteriers Sammenslutning om Arbejdsforhold«. Et delegeretmøde vedtog i 1919, at andelsslagterierne skulle indmeldes i den store arbejdsgiverforening. Formålet med dette var at opnå mere ensartede forhold på samtlige slagterier. Det varede imidlertid ikke længe, før der fra adskillige slagteriers side fremkom krav om udmeldelse. I praksis gav medlemskabet af den store arbejdsgiverorganisation tilsyneladende bagslag. Vinterens Overenskomstforhandlinger førte ingen vegne, og fra den 1. februar 1920 strejkede arbejderne på samtlige slagterier. Trods mange forhandlinger varede strejken til begyndelsen af april 1920, det blev datidens længste slagteristrejke. Det var den almindelige mening på andelsslagterierne, at strejken ville have været undgået, hvis slagterierne havde haft deres egen arbejdsgiverforening.

Allerede ved den store slagteristrejke var der optræk til, at landbruget skulle sætte frivillig arbejdskraft ind i produktionen på slagterierne. På et ekstraordinært delegeretmøde i slutningen af marts 1920 vedtog andelsslagteriernes delegerede en resolution om, at de enkelte slagteriers bestyrelser måtte afgøre, hvornår slagtingen ved frivillig hjælp eventuelt skulle påbegyndes. Til andelsslagteriet i Kolding meldte der sig f.eks. 26 frivillige, men de nåede dog ikke at

komme i arbejde. Slagteriarbejderne genoptog arbejdet, efter at påskeforliget 1920 havde bragt gang i forhandlingerne.⁷

Husmandsforeningernes ledelse havde ikke tilgivet de øvrige landbrugsorganisationer, at de havde oprettet Landbrugsrådet og isoleret husmandsorganisationerne i sommeren 1919. Husmandsforeningerne tog revanche ved at genere slagterierne, der spillede en stor rolle ved finansieringen af Landbrugsrådet. Husmandsforeningerne anbefalede under slagteristrejken, at man indledte direkte forhandlinger med slagteriarbejderne og meldte sig ud af arbejdsgiver-sammenslutningen. Efter deres opfattelse havde det været en fejl, at andelsslagterierne overhovedet var kommet med i arbejdsgivernes organisation.⁸

Den store transportkonflikt april-juni 1920 berørte i endnu højere grad det samlede landbrugs økonomiske interesser. Den altafgørende Englands-eksport var truet. Denne konflikt var så alvorlig, at de ellers ikke særlig villige husmænd her måtte over i fælles front med det øvrige landbrug for at redde eksporten, selv om de principielt søgte at markere en mæglende rolle mellem de stridende samfundsgrupper.⁹

Det større landbrugs topfolk så med liden forståelse på de opståede arbejdskonflikter, der direkte berørte landbrugseksporten. Men i det større landbrugsorganisationer erkendtes tillige, at landbrugsorganisationerne ikke uden videre selv kunne gå i aktion for at besørge eksporten til det engelske marked.¹⁰

Skulle landbrugsorganisationerne gribe til det sidste våben, lastning og losning af landbrugsvarer med frivillig arbejdskraft, var det en første forudsætning, at den offentlige mening på landet og i byerne var forberedt på en sådan indgriben på arbejdsmarkedet. En anden væsentlig betingelse var politisk rygdækning af politibeskyttelse af de arbejdsvillige, så det frivillige mandskab kunne blive sikret effektiv beskyttelse mod de strejkendes vrede.¹¹

På en række møder i den sidste halvdel af april 1920 sikrede landbrugsorganisationerne inklusive de nølende husmandsforeninger sig den fornødne brede opbakning til anvendelse af frivillig arbejdskraft.¹²

Sidst i april 1920 kunne landbrugsorganisationernes særlige aktionsudvalg, Landbrugets Femmandsudvalg, gå i gang.

Femmandsudvalget måtte i første omgang koncentrere sig om mandskab til skibe og arbejdskraft til indladning af landbrugsprodukter. Den store transport-

7. P. Eliassen og K. V. Torpe: Andelsslagteriet i Kolding 1888-1938. 1938. Forkortet A-K, s. 74-75. *PMR* 11. marts 1920.

Schultz VI s. 139.

8. Husmandshjemmet 1920 s. 173-74.

9. Husmandshjemmet 9. maj 1920 s. 221-22, 217-18.

Husmandshjemmet s. 387.

10. Andelsbladet 1920 s. 541.

11. Jvf. note 2, debatten i folketinget 10. september 1919 Andelsbladet 1920 s. 541.

12. Landbrugsrådets beretning. 1919-20 s. 43. O. Tvede: De samvirkende danske andelsslagterier 1897-1972 (1972) s. 38.

konflikt havde lammet betydelige dele af den samlede skibsfart. Udvalget opfordrede organisationerne til at skaffe folk, og rekrutteringskampagnen kom til at forløbe tilfredsstillende. Der meldte sig i løbet af få dage flere hundrede landboere »i alle tjenestestillinger lige fra tjenestekarle til baroner«. Men slagterierne og mejerierne, der især tog sig af rekrutteringen, antog ikke bare landboere, landbrugsskoleelever og mejerister. De skaffede også keddelsmede og fiskere og sømænd med erfaring til bemanning af eksportbådene. Således lykkedes at bemane skibe både i Ålborg og Esbjerg og at udlosse varerne i England uden vanskeligheder.¹³

Regeringen Neergårds tiltræden i begyndelsen af maj 1920 betød, at den frivillige arbejdskraft, der måtte blive indsat, nu var sikret den nødvendige politibeskyttelse. Fra dette tidspunkt kunne landbrugets frivillige arbejdskraft gå i gang med arbejdet over en bred front. Parallelt med foreningen Samfundshjælpens tildels hastigt sammenskrabede mandskab virkede man for at besørge landbrugseksporten, og derved bidrog landbrugets frivillige stærkt til den store transportkonflikts sammenbrud.¹⁴

Landbrugsorganisationernes interne materiale illustrerer nogle af situationerne under transportstrejken. Den 13. maj 1920 blev det første mandskab indkaldt til indladning af landbrugsprodukter i Århus. Man afventede her først forhandlinger med havnearbejderne den 14. maj, men da disse fremdeles nægtede at foretage indladningen, tog det frivillige mandskab fat. Det gav anledning til uroligheder. Det hedder i en intern rapport fra landbrugsorganisationerne bl.a.: »... og da de værste urostiftere havde fået en del klø, erklærede havnearbejderne sig villige til at gå i arbejde, men først måtte man dog love dem, at det frivillige mandskab skulle sejle bort igen. Dette gik man ind på, og arbejdet blev da genoptaget i Århus.«¹⁵

I Esbjerg gik arbejdet hele tiden sin rolige gang, selv om arbejderne her protesterede mod at indlade i skibe med frivillig arbejdskraft, et krav, der senere blev frafaldet. Men selv om havnearbejdet blev passet, var der også på Esbjerg havn en del uro.

Tilbage var nu især strejken blandt de københavnske havnearbejdere (udover sømandstrejken). Derfor koncentrerede man det frivillige mandskab og ordnede forholdene i Københavns havn, idet man af hensyn til mandskabets sikkerhed besluttede, at indladningen alene skulle foregå i Frihavnen og på Larsens plads, der begge var lette at holde afspærrede.

Slagteriernes sekretariat indkaldte her både mandskab til indladning og bemanning af skibe. Der blev hovedsagelig anvendt folk fra landet og folk, som

13. Intern rapport om strejkeforløbet i 1920.

Pk. AF 92-811, skrivelser 1920-25. Femmandsudvalget. SLA.

14. Andelsbladet 1920 s. 541-43.

L'Union Civique s. 26-33.

15. Jvf. note 13.

følte sig tilknyttet landbruget, fra gårdmænd og tjenestekarle til arbejdere. Søfolkene var derimod væsentligst indkaldt blandt fiskere, navnlig vestkystfiskere, og folk med sejlerfaring.¹⁶

Det ser ud til, at landbrugsorganisationerne gjorde sig umage med først og fremmest at indkalde folk fra landbrugets rækker. Dette og det forhold, at landbruget ikke i princippet gik videre end til at sikre snævre økonomiske interesser, landbrugseksporten, provokerede måske mindre end Samfundshjælpen.¹⁷

Det ses i landbrugsorganisationernes interne beretninger, at landbrugets egen frivillige arbejdskraft var dygtig arbejdskraft. Landbrugets frivillige var tilsyneladende af bedre kvalitet end det mandskab, Samfundshjælpen kunne få fat på. Det hedder i en intern rapport bl.a. »... Disse folk har præsteret et arbejde, der hos os alle har vakt den største beundring, ikke alene udførte de et omhyggeligt arbejde, men de udførte betydeligt mere, end havnearbejderne i almindelighed havde præsteret.«¹⁸

Femmandsudvalget havde som helhed stort held med rekrutteringen, udvalgets tilbud om godt betalt frivilligt arbejde til sikring af eksporten fik en meget bred respons. Dog hændte det også, at der skete fejlindkaldelser. Således resulterede udvalgets henvendelse til tømrer H. Nielsen i, at denne svarede følgende (her i original stavemåde): »... Jeg vil blodt gøre det ærede udvalg opmærksom på, at jeg aldrig har tilbudt mig til det arbejde, og jeg agter heller ikke at være med til at udføre skruebrækkergerning, det var bedre hvis det ærede udvalg ville arbejde hen til at sømændene fik en ordentlig løn, der kan blive nok til rhederne enda«.¹⁹

Den 15. juni 1920 sluttede den store transportstrejke. Femmandsudvalget kunne derefter hjemsende det frivillige indladningsmandskab. Søfolkene blev hjemsendt, efterhånden som skibene kom hjem, og den 6. juli 1920 kunne det sidste frivillige mandskab blive sendt hjem.²⁰

Landbrugseksportens overgang til lastning ved den traditionelle arbejdsstyrke blev ikke ganske problemfri. Der skete i sommeren 1920 mange skader på ægkasserne, efter at det frivillige mandskab var blevet afløst af normalt mandskab. Importører og agenter måtte drøfte, hvordan de kunne sikre sig mod de mange tab. Man følte sig berettiget til at nære mistanke om forsætlig beskadigelse eller bevidst undladelse af omhu hos arbejderne ved indladning og stuvning af æggene. På et møde i juli 1920 udsendte ægagenterne en resolution, der vedtog skærpet omhu ved indladning.²¹

16. Sigurd Rambusch: Esbjerg havn 1868-1968 (1968) s. 92-93, jvf. note 13 og AF 19, SLA nr. 243 a.

17. Jvf. note 13.

18. Samme.

19. Tømrer H. Nielsen til Femmandsudvalget 14. maj 1920 PK AF 19, 243a, SLA.

20. Samme som note 13.

21. Meddelelse fra Landbrugsrådet til organisationerne den 26. juli 1920. Landbrugsrådets arkiv, Axelborg.

Efter afviklingen af den frivillige indsats inden for Samfundshjælpens rammer henvendte Samfundshjælpens daglige leder, kaptajn Flemming Topsøe, sig til Landbrugets Femmandsudvalg. Han ønskede at luften tanken om et samarbejde mellem udvalget og Samfundshjælpen. Samfundshjælpen søgte via landets sognefogeder at rekruttere mandskab til anvendelse under eventuelle fremtidige strejker. Man havde med nogen misundelse sammenlignet de to frivillige arbejdsstyrker og var kommet til det resultat, at arbejdskraften fra landet ydede mere end Samfundshjælpens frivillige.²² Hvilket lyder sandsynligt, da Samfundshjælpens mandskab hurtigt blev en meget broget flok, alt fra idealistiske mennesker, der gik varmt ind for Samfundshjælpens proklamerede idealer til forhulede folk fra Nyhavn og tilfældigt sammenskrab, der blot trængte til at tjene en skilling i en fart.²³

Landbrugsorganisationernes vellykkede indsats til sikring af landbrugseksporten fik konsekvenser. Landbrugets frivillige arbejdskraft havde vist, at man ikke skulle vente sig for meget af storkonflikter, der truede landbrugets økonomiske interesser. Det blev en klar advarsel til både moderate og militante grupper i fagbevægelsen. Landbrugsorganisationernes intervention for at begrænse yderliggående kræfters spil på arbejdsmarkedet fortsatte også de følgende år, blot strengt begrænset til landbrugets egentlige interesseområder. Denne forsigtige interessebetonede politik lå parallelt med Samfundshjælpens bredere kontrarevolutionære beredskab mod storstrejker og revolution.

En af konsekvenserne af transportstrejken i 1920 blev for landbruget og dets organisationer opbygningen af et eget beredskab til sikring af den vigtige og sårbare landbrugseksport.

Landbrugets beredskabskorps tager form

I landbrugsorganisationerne havde man noteret sig, at der under den store transportkonflikt var indkommet tilbud om arbejdskraft i et sådant omfang, at man ikke nær fik brug for alle, der havde tegnet sig. Til at imødegå urolige forhold på arbejdsmarkedet besluttede landbrugsorganisationerne derfor at sørge for opstillingen af et særligt beredskabskorps, der med korteste varsel kunne stå til rådighed for Femmandsudvalget.

Femmandsudvalget udsendte i april 1921 en henvendelse til andelsvirksomhederne under hovedorganisationerne, ikke mindst slagterierne, der havde været flittige leverandører af frivillig arbejdskraft i 1920. Udvalget udtrykte i henvendelsen håbet om, at man atter med kort varsel kunne få opbakning, hvis en ny situation skulle kræve det, »... til tilvejebringelse af et lignende arbejdsværn som det, der i foråret med stort held blev organiseret ...«²⁴

22. Jvf. note 13. og *L'Union Civique* s. 30.

23. *L'Union Civique* s. 28 og s. 30-31.

24. Landbrugseksportens Femmandsudvalg til andelsvirksomhederne. Trykt skrivelse april 1921. PK AF 92-811, SLA.

Hovedorganisationerne motiverede omhyggeligt bestræbelserne på at skabe et særligt strejkeberedskab for landbruget. Det hed således, at uden at bestræbelserne på nogen måde måtte opfattes som en trussel, havde man anset det for ønskeligt, at man i påkommende tilfælde stod bedst muligt rustet til at imødegå strejker eller lignende uregelmæssigheder i den normale udvikling for landbrugets produktion og dennes viderebesørgelse. Organisationerne lagde særlig vægt på at understrege, at man ønskede en beredskabsstyrke, man helt og fuldt selv kunne disponere over. Det hed således i skrivelsen: »... Hvad der også særlig har opfordret landbrugets egne organisationer til at fortsætte et arbejde på dette område, samtidig med at man er bekendt med, at Samfundshjælpen søger organiseret sit arbejde også ved henvendelse til landbruget og de virksomheder, som står i forbindelse hermed, er den omstændighed, at man i modsætning til Samfundshjælpen, som kun træder i kraft på foranledning af de offentlige myndigheder, anser det for nødvendigt, at man selv har det i sin hånd at bestemme, *hvornår* et sådant frivilligt arbejdsværn skal træde i kraft.«²⁵ Femmandsudvalget markerede her, at man med et landbrugets beredskabskorps ikke blot sikrede sig en mere neutral status i forhold til en mere militant organisation som Samfundshjælpen. Fik landbruget sin egen frivillige styrke, betød det også større praktisk handlefrihed til at sikre landbrugets økonomiske interesser.

Henvendelsen til landbrugets virksomheder vedrørende rekruttering af frivillig arbejdskraft blev i august 1921 fulgt op med oprettelsen af et beredskabskorps på 50 mand. De 50 mand skulle stå til disposition for Femmandsudvalget med kortest mulige varsel. Anledningen til selve oprettelsen af beredskabet var en bebudet havnearbejderstrejke, der dog blev undgået.²⁶ Der blev i løbet af de følgende år gentagne gange lejlighed til at indsætte landbrugets særlige beredskabskorps under arbejdskonflikter, der berørte eksporten.

Konfrontation og generalstrejke

1921-1922 var år prægede af industrikrise. Erhvervslivet reagerede på de vanskeligere tider under fredsøkonomi med krav om nedskæringer af omkostningsniveauet. Både i landbruget og i byerhvervene mødte arbejderne arbejdsgiverkrav om kraftige lønreduktioner. Denne tilspidsede situation betød i vinteren og foråret 1922 stærke spændinger, der mandede ud i et voldsomt opgør på arbejdsmarkedet.²⁷

Allerede tidligt i 1922 så det ud til, at landbrugssektoren ville blive inddraget direkte i arbejdsmarkedsslaget om lønreduktioner. Imidlertid lykkedes det i løbet af februar måned at undgå den konflikt, der havde været på vej i slagteriområdet. Den stigende uvilje i landbrugskredse, ikke mindst blandt husmændene, mod andelsslakteriernes medlemsskab af Dansk Arbejdsgiverforening, førte i løbet af

25. Samme.

26. Ref. af Femmandsudvalgets møde den 18. august 1921 PK AF 92-811, SLA. Under den kortvarige landarbejderkonflikt 19. maj-2. juni 1921 gik frivillig arbejdskraft fra landbruget så småt i gang som strejkebrydere, for konflikten se EHP s. 256-58 samt Avisårbogen 28. maj 1921.

27. *Erik Rasmussen* s. 268-284, og *Avisårbogen* marts-april 1922.

1922 til afvikling af dette medlemskab. Hermed kom landbrugets virksomheder og landbrugsorganisationerne atter til at stå mere frit i spillet på arbejdsmarkedet.²⁸

Arbejdskampen blev hårdest i Randers. Her udviklede arbejdskonflikten sig i løbet af marts til en regulær generalstrejke. En generalstrejke, som kun med politiets, militærets og talrige strejkebryderes hjælp blev bragt til afslutning. Samfundshjælpen viste her klart sin præventive funktion og kontrarevolutionære holdning. Det blev demonstreret, at det borgerlige samfund i samarbejde ordensmagten ved hjælp af frivillig arbejdskraft kunne slå en generalstrejketrusel effektivt ned.²⁹

Også landbrugets frivillige beredskabskorps kom i gang ved denne lejlighed og bidrog til at underminere strejken, selv om landbrugsorganisationerne principielt hævdede, at landbruget var neutralt i arbejdskampen.

Som i 1920 var det en klar forudsætning for landbrugsorganisationernes indgriben, at de frivillige kunne opnå effektiv politibeskyttelse. Det fik Samfundshjælpen og landbrugets frivillige under konfrontationen i 1922. Den siddende regering var indstillet på at slå urolighederne i Randers og andre steder ned med hård hånd.³⁰

Arbejdskonflikten i foråret 1922 omfattede foruden Randers en række andre byer. Havnebyerne København, Odense, Horsens og tildels Esbjerg var også berørt af konfrontationen. Det gik hårdt til, det var ikke blot i Randers, at der opstod alvorlige uroligheder. Også Horsens og Kolding mærkede til kraftig arbejdsuro.³¹

Landbrugets beredskabskorps var klar til indsats med det samme. Fra februar 1922 stod det frivillige mandskab parat til at gå i gang, hvis arbejdskonflikten skulle berøre landbrugseksporten. Femmandsudvalgets styrke på 50 mand stod til øjeblikkelig disposition. Imidlertid blev der i første omgang kun brug for frivilligt mandskab til Københavns havn, så man kunne begynde med at skaffe mandskab fra Sjælland.

De sjællandske andelsslagterier skaffede derefter det nødvendige mandskab, der sammen med 20 mand fra det faste beredskab den 21. februar 1922 blev sat til at indlade landbrugsvarer fra Larsens Plads. Landbrugets frivillige kom i løbet af arbejdskampen i 1922 dels til at indlade landbrugsvarer, dels til at losse f.eks. korn, frø, oliekgager og gødningsstoffer, produkter, der direkte vedrørte landbrugets egen produktionssituation.

28. A-K s. 75.

29. Erik Rasmussen s. 283-84.

30. N. Chr. Christensen: Da jysk by var i belejringstilstand. Kronik i Flensborg Avis den 5. maj 1977, – Åge Seidenfaden: I politiets tjeneste (1955) s. 46-51, – Ref. af præsidiumøde 16. marts 1922, PMR 24. marts 1922.

31. Tønder Amts Social-Demokrat 16. og 19. marts 1922, – Avisårbogen marts 1922, – Erik Rasmussen s. 283-84, jvf. desuden Anders Ture Lindstrøm: Samfundshjælpen. Træk af en kontrarevolutionær organisations historie. Erhvervshistorisk Årbog 1978 (1979) s. 30-32. ATL s. 210-11.

Systemet med beredskabskorps og frivillige fungerede. Femmandsudvalget fik slet ikke brug for korpset i fulde omfang. Som under storkonflikten i 1920 viste det sig let at skaffe folk til sikring af landbrugseksporten. Da udvalget begyndte at indkalde folk, meldte der sig straks en del unge mennesker fra Landbohøjskolen, desuden bl.a. polyteknikere, medicinere, jurister og en del studenter. Femmandsudvalget antog imidlertid kun folk, der stammede fra landbruget eller havde tilknytning til det, dvs. folk med selvstændigt landbrug, parcellister, forvaltere, arbejdsmænd, gårdmandssønner og tjenestekarle.³²

En rapport fra slutningen af marts 1922 giver et indtryk af landbrugsorganisationernes betydelige indsats under konflikten. I 1920 havde landbruget haft ca. 500 mand i gang, deraf ca. 300 med havnearbejde.³³ Rapporten oplyser, at der denne gang alene i Frihavnen var beskæftiget 430 af landbrugets frivillige. Ca. 100 mand arbejdede på Larsens Plads, 80 mand i Randers, et lignende antal skulle gå i gang i Horsens. Desuden var der også et vist antal frivillige i gang i Odense havn.

Situationsrapporten illustrerede iøvrigt landbrugsorganisationernes problemer med at balancere mellem de stridende parter. Den oplyste, at landbrugseksporten på grund af arbejdsgiverne havde haft problemer i Esbjerg. Arbejdsgiverforeningen havde udstedt lockoutvarsel for arbejderne i Esbjerg med undtagelse af de arbejdere, der var beskæftigede med landbrugseksporten. De sidstnævnte arbejdere havde ved et møde i Esbjerg meddelt, at såfremt lockouten trådte i kraft, ville disse arbejdsmænd erklære sympatistrejke. Det drejede sig efter Femmandsudvalgets oplysninger kun om godt 10 arbejdere, hvorefter udvalget havde bedt Dansk Arbejdsgiverforening om at tilbagekalde lockoutvarslet, så det ikke kom til konflikt i Esbjerg. Arbejdsgiverforeningen efterkom anmodningen.³⁴

Der kan næppe herske tvivl om, at man i det store og mellemstore landbrug, men også tildels i husmandskredse, i høj grad var imod generalstrejken og den øvrige arbejdsuro, der direkte skadede landbrugets økonomiske interesser. Desuden var landbrugets eget beredskab jo heller ikke gratis. Men på trods af ideologisk-politiske holdninger, de førende landbrugsorganisationer stod klart på regeringens side mod generalstrejken, var den generelle linje præget af ønsket om, at landbrugets stilling skulle opfattes som neutral. Landbrugsorganisationerne ville først og fremmest sikre den vigtige eksport, men ikke blandes op i det almindelige konfliktstof på det øvrige arbejdsmarked.

Den konfrontation, der især i marts-april 1922 prægede Randers og andre byer, blev en klar sejr for myndighederne. For Samfundshjælpen og ikke mindst landbrugets frivillige beredskab var den store indsats også en succes. Regeringen havde fra første færd valgt at føre en meget fast politik, som man kan se illustreret

32. PMR den 24. marts 1922.

33. Jvf. note 24.

34. MR den 24. marts 1922.

i den kundgørelse fra Randers politikammer, som den daværende politimester Åge Seidenfaden udstedte den 21. marts 1922. Den lød:

»1. I anledning af den ved den almindelige arbejdsnedlæggelse her i byen, derunder de kommunale tjenestemænds forloden af værkerne, indtrufne forværrede situation bekendtgøres:

De vagthavende revolver-bevæbnede politimænd og de militære vagter på vand-, gas- og elektricitetsværket samt andensteds har ordre til straks at gøre brug af våbnene over for enhver, der søger at trænge ind på værkernes grund uden fornøden tilladelse eller som søger at beskadige værkerne eller overhovedet at trænge inden for afspærringen.

2. Vand-gas- og elektricitetsforsyningen vil indtil videre blive opretholdt.

3. Ethvert overgreb over for arbejdsvillige eller arbejdende folk vil straks blive mødt med de hårdeste midler, ligesom orden i byen vil blive håndhævet med hensynsløs strengthed.«³⁵

Politisk havde regeringen, de lokale myndigheder og de forskellige grupper af frivillig arbejdskraft kontant demonstreret vilje til at slå enhver generalstrejke-trussel eller trussel mod samfundsvigtige funktioner iøvrigt ned. Specielt for landbrugsorganisationerne var det af interesse, at det endnu engang overbevisende havde markeret, at der ret let kunne mobiliseres et tilstrækkeligt stort og velmotiveret korps af frivillige fra landbrugskredse til sikring af vitale interesser som landbrugseksporten.³⁶ Men landbrugets indsats kunne også opfattes som en magtdemonstration, og anvendelsen af frivillig arbejdskraft – uanset, at det ikke var folk fra Samfundshjælpen – bidrog til gengæld også til et fortsat spændt forhold til de forskellige grupper i fagbevægelsen.

Landbrug og arbejdsmarked under mindretalsregeringen Stauning 1924-26

Efter bankskandaler, valutauro og inflation 1922-24 dannede socialdemokraterne efter valget i 1924 for første gang regering. Med Th. Stauning som statsminister skulle socialdemokraternes mindretalsregering demonstrere, at også arbejderpartiet var ansvarligt og regeringsdueligt.

Socialdemokratiets første regeringsperiode blev en tid præget af svære problemer, ikke mindst valutakrise og rekordarbejdsløshed. På arbejdsmarkedet kom man til at opleve flere markante trusler mod den danske landbrugseksport. Desuden optrappedes striden fra Kolindsund, hvor landmænd og fagbevægelse stod stejlt over for hinanden i spørgsmålet om organiseringen af den lokale arbejdskraft.³⁷

35. Gengivet efter den citerede kronik Flensborg Avis den 5. maj 1977.

36. Erik Rasmussen s. 284.

37. *Schultz VI* s. 200, – En bygning vi rejser II s. 346-48, *Schultz VI* s. 399, Ref. *LRP*. den 18. december 1924.

Landbrugsrådets ledende præsident P. P. Pinstrup sagde i en kommentar til blokaden af landmændene i Kolindsund, at hvis det gik godt i Kolindsund, så ville arbejderne følge efter i sogn efter sogn, »... vi må følge sagen med opmærksomhed, thi den indeholder en ikke ringe fare for erhvervets frihed« ...

Voldsomst berørte storlockouten i 1925 direkte landbrugets interesser. Den var i sin intensitet og længde særdeles generende for landbruget, fordi landbrugsorganisationerne under den socialdemokratiske mindretalsregering måtte gebærde sig mere varsomt end under de store sammenstød i 1920 og 1922. Vilkkårene havde ændret sig. I 1920 og 1922 havde landbrugsorganisationerne været i stand til at rekruttere frivillig arbejdskraft, der beskyttet af politi og militær havde kunnet klare landbrugseksporten. Også Samfundshjælpens mandskab havde været i stand til at arbejde.

Situationen i 1925 var mere delikat og behæftet med flere usikkerhedsmomenter. Hvorledes ville regeringen Stauning stille sig til eventuel anvendelse af frivillig arbejdskraft fra Samfundshjælpen eller landbruget? Og ville en sådan frivillig arbejdsstyrke blive beskyttet betryggende af ordensmagten? For regeringen var ikke særlig venlig stemt over for landbruget (bortset fra husmændene), selv om ministeriet til fulde erkendte landbrugseksportens store samfundsøkonomiske betydning.

I landbrugsorganisationerne reagerede man med stor forsigtighed på denne delikate udvikling. En fornemmelse af denne forsigtighed giver de forhandlinger, Landbrugsrådet før konflikten i 1925 havde med Samfundshjælpens daglige leder, kaptajn Flemming Topsøe. På trods af det socialdemokratiske styre havde Samfundshjælpens ledelse ikke opgivet håbet om at kunne spille en rolle i arbejdsmarkedsopgøret.³⁸ Denne forhandling, den 22. april 1925, kom i stand, fordi Samfundshjælpen ønskede økonomisk støtte fra Landbrugsrådet eller de rådet tilsluttede organisationer, der direkte eller indirekte havde gavn af Samfundshjælpens kontrarevolutionære beredskab mod arbejdskonflikter. På trods af en vis intern uenighed om problemet, blev Landbrugsrådets svar venligt afvisende. Med erfaringerne fra 1920 og 1922 som baggrund var det blevet den fremherskende opfattelse i Landbrugsrådet, at landbruget skulle søge at holde eksporten i gang ved hjælp af landbrugets egne frivillige. Landbrugsorganisationerne ville heller ikke foretage sig noget, før alt var blevet standset. Landbrugsorganisationerne holdt sig således neutrale i forhold til Samfundshjælpen også under den kritiske situation i 1925, selv om de direkte og indirekte nød godt af Samfundshjælpens konflikt-dæmpende virksomhed, deriblandt dens fortrolige informationstjeneste, og selv om førende personligheder fra det store landbrug i tyverne sad i Samfundshjælpens bestyrelse.³⁹

Den store arbejdskamp i 1925 var et indviklet og sammensat spil mellem organisationerne og mindretalsregeringen Stauning. Strejker og lockouter begyndte fra den 18. marts 1925, og konflikten sluttede officielt den 5. juni 1925.

38. Jvf. Samfundshjælpens henvendelse til en række lokalafdelinger i Jylland 17. april 1925. RA. 10007. Foreningen Samfundshjælpens arkiv.

39. Chr. Sonne, O. Reedtz-Thott jvf. tillige *8 C LBR* (Erhvervsarkivet).

Også P. Pinstrup modtog sammen med forpagter Jens Theilmann efterretningsmateriale, *PMR* 30. april 1925, meddelelser om »kommunismen i Danmark«. *8C. LBR*, Erhvervsarkivet.

For landbrugets interesser begyndte sagen at blive alvorlig i løbet af april 1925, da grebet om landbrugseksporten strammedes, og der var optræk til en transportkonflikt. Slog arbejdsmændene til mod dampskibsrederne og DFDS i Esbjerg, var eksporten truet.⁴⁰ Landbrugsorganisationernes sekretariater fulgte nøje udviklingen. Man håbede her på, at truslerne mod landbrugseksporten ikke ville blive til noget, og dernæst på, at der ville blive indsat tilstrækkeligt mandskab, dvs. politi, til beskyttelse af frivillig arbejdskraft, hvis man som tidligere blev nødt til at sikre indladningen af landbrugseksporten med frivillige fra landbruget.⁴¹

Den 15. maj 1925 trådte arbejdsmændenes store transportstrejke i kraft. Den store strejke var til lige stor bekymring for regering og landbrugsorganisationer. Regeringen frygtede politisk manipulering af strejken. Landbrugsorganisationerne ville gerne holde eksporten i gang, men samtidig nødig give mindretalsregeringen indrømmelser af den grund ved f.eks. at bruge skibe anvist af fagforeningerne eller skibe, der på anden måde skaffedes uden om de strejkeramte rederier. Regeringen var interesseret i en modus vivendi og søgte en formel, der kunne lade landbrugseksporten slippe igennem uden kollision med Lyngsle og arbejdsmændene. En mulighed for at lade eksporten transportere uden om dampskibsrederiforeningen og dermed DFDS blev luftet af arbejdsmændene den 18. maj 1925, men den kunne landbrugsorganisationerne ikke godkende, hvorefter der uden resultat forhandlede videre.

Femmandsudvalget, der var blevet rekonstrueret med henblik på den forestående konfliktsituation mødtes derefter 19.-20. maj 1925. Udvalget rettede henvendelse til justitsminister K. K. Steincke for at sikre politibeskyttelse til den frivillige arbejdskraft. Slagterier og mejerier blev bedt om at være forberedt på at skulle skaffe mandskab.

Det ville blive et prekært problem at sørge for ro og orden i eksporthavnene, hvis landbrugets frivillige arbejdsstyrke skulle sættes ind for at sikre afsendelsen af eksporten fra Esbjerg og andre havne. Den socialdemokratiske regering ville nødig sætte politi og militær ind mod sine egne i fagbevægelsen. Mens regeringen Neergård håndfast og uden tøven har sat ordensmagten massivt ind for at beskytte Samfundshjælpen og landbrugets frivillige, forsøgte regeringen Stauning sig med en mere smidig løsning. Regeringens konfliktløsningsmodel blev et system med anvendelse af ordensfolk fra arbejdernes fællesorganisationer, et system, der af Landbrugsrådets sekretær Arne Høgsbro-Holm blev betegnet som en »rød hvidgarde«.⁴² Set fra landbrugsorganisationernes synspunkt var denne

40. Ref. af præsidiemøde den 22. april 1925, PMR 30. april 1925.

41. Samme.

Arne Høgsbro-Holm til P. P. Pinstrup den 6. maj 1925 7. L. LBR. (Erhvervsarkivet).

42. Dette system kendtes først fra Fredericia, jvf. Avisårbogen 6. maj 1925 Arne Høgsbro-Holm til P. P. Pinstrup 9. juli 1925. 7L. LBR. (Erhvervsarkivet). LB 1925 s. 94-95. Social-Demokraten den 19.-20. maj 1925.

»bløde« løsning ikke særlig heldig. Ordningen kom nemlig ikke til at fungere lige godt, bl.a. ville arbejdernes fællesorganisation i den vigtige havneby Esbjerg ikke medvirke til gennemførelse af tanken.⁴³

Femmandsudvalgets formand, forpagter Theilmann, Hvidkilde, understregede under optrapningen af arbejdskonflikten landbrugets principielle neutralitet i den løbende strid.

Jens Ravn, formand for havnearbejderne i Esbjerg, erklærede, at hans folk bestemt nægtede at arbejde med eksportvarerne og at der iøvrigt var »skruetrækere nok til at gøre arbejdet.«⁴⁴

Den 22. maj 1925 gik landbrugets frivillige arbejdskraft derefter i gang med arbejdet på Esbjerg havn. Femmandsudvalget havde ikke fået specielle garantier eller tilsagn fra myndighederne, men justitsministeren havde dog skrevet til udvalget, at man ikke kunne give et specielt tilsagn, men at det var politiets pligt at holde ro og orden og hindre uroligheder, eventuelt ved at tilkalde forstærkning.⁴⁵ Og derefter holdt landbrugets egne frivillige uden assistance fra Samfundshjælpen stort set eksporten i gang, indtil den store transportkonflikt blev afblæst den 5. juni 1925.⁴⁶

Som ved tidligere lejligheder anvendte landbrugsorganisationerne kun folk fra landbruget eller folk med en egentlig tilknytning til landbruget. Der var alt »fra tjenestekarle til baroner«. En samtidig rapport fra slagteriernes arkiver illustrerer den specielle strejkesituation og giver et godt indblik i dens mange nuancer. Landbrugets frivillige fik startvanskeligheder, fordi det særlige havnepoliti ikke var ivrigt efter at lægge sig ud med de lokale arbejdere, og fordi strejkevagter og nysgerrige chikanerede de frivillige. Om dette hedder det i rapporten bl.a.:

En del af det mandskab, der ankom med biler, havde ofte største vanskelighed ved at komme frem, idet de strejkende oftede antastede sådanne, ikke alene i byen

43. Jvf. forretningsudvalgsmødet, Arbejdernes Fællesorganisation i Esbjerg den 2. juni 1925. Forretningsudvalget drøftede her De samv. Fagforbunds skrivelse om et ordenskorps og tog den til efterretning. Formanden oplyste her, at han også havde modtaget et brev fra politimesteren og havde meddelt ham, at fællesorganisationen ikke agtede at oprette noget ordenskorps af fagforeningsfolk.

(Protokol, Arbejdernes Fællesorganisation i Esbjerg, Byhistorisk Arkiv, Esbjerg).

Jvf. desuden usign. rapport om forløbet af konflikten i Esbjerg maj-juni 1925, *SLA*, formentlig skrevet af sekretær Fr. Jensen.

44. Landmandstidende den 19. maj 1925.

45. Justitsminister K. K. Steincke til Social-Demokraten den 19. maj 1925. Jvf. K. K. Steinckes cirkulære til politimestrene om, at man kan anvende vagter med hvide armbind fra fællesorganisationerne til at opretholde ro og orden.

Desuden tilskrev K. K. Steincke Femmandsudvalget den 20. maj 1925, at man ikke kunne give et specielt tilsagn om politibeskyttelse i forbindelse med opretholdelse af eksporten. Men det hed også i skrivelsen, at »... det er politiets pligt at holde ro og orden og hindre uroligheder, evt. ved at tilkalde forstærkning.«

Kopier af begge breve i *Pk. AF 92 konflikten 1925 SLA*.

46. *PMR* 24. juni 1925, ref. af præsidiets møde den 17. juni 1925.

men også ude på landevejene og på havnen, og i flere tilfælde fik de chaufførerne til at vende om eller fik disse til at nægte at køre længere. En del af det mandskab, der på den måde blev stoppet, vendte straks hjem igen, medens de mere standhaftige forcerede sig frem og kom ombord i logiskibet.

Sekretæren forsøgte, og flere gange med held, at bringe det mandskab tilbage i logiskibet og fik i et tilfælde, hvor 15 mand havde søgt tilflugt på centralhotellet, bypolitiet til at bringe disse folk til havnen i lejede biler.

Han henvendte sig til havnepolitiet og krævede, at dette anbragte mere politi på havnen, så mandskabet kunde komme frem, dette skete også.

Fredagen den 22. maj kom atter en del frivillige til havnen, hvor den såkaldte strejkevagt med flere forsøgte ved kraftige talemåder at holde dem tilbage; i flere tilfælde lykkedes det, men vi rådede dog over ca. 80 mand. Med dette mandskab gik man i gang med indladningen.

Forinden havde sekretæren en forhandling med de såkaldte strejkevagter, idet disse forsikrede, at de ville våge over, at de frivillige ikke på nogen måde vilde blive forulempede under deres arbejde, såfremt man undlod afspærring af havnen. Sekretæren lovede at følge denne henstilling, men det viste sig hurtigt, at »strejkevagten« ikke kunde forhindre, at de frivillige blev forulempede, idet de måtte passere mellem en dobbelt række nysgerrige, der ved hånende tilråb og hentydninger søgte at gøre folkene kede af det, og de såkaldte »strejkevagter« var oftest de mest ivrige.

Sekretæren anmodede derefter havnemesteren om at afspærre havnen og holde de nysgerrige borte.

Afspærring blev så foretaget efter middag, men havnepolitiet tillod at »strejkevagterne« fremdeles havde adgang til havnen, og en del af disse personer agiterede vedblivende at formå mandskabet til at holde op med arbejdet. Kun i et enkelt tilfælde lykkedes det at lokke 2 mand fra Lunderskov til at forlade arbejdet, hvilket resultat hilstes med hurraråb.

Havnepolitiet magtede ikke sin opgave trods det, at de ofte blev anmodet om at optræde overfor »strejkevagterne«, når disse blev for nærgående med tilråbene, der ofte var iblandet skældsord.

Som ordenskorps viste strejkevagterne sig umulige, endskønt de om søndagen var forsynede med hvide armbind.⁴⁷

Men selv om landbrugets frivillige efterhånden fik eksporten godt i gang, var trængslerne for eksporten ikke hørt op. Arbejdsmændenes formand Lyngsie

47. Sekretær Fr. Jensen, netop hjemvendt fra Esbjerg, sagde om situationen til Ekstrabladet 3. juni 1925, at man fik al den arbejdskraft, man kunne bruge.

Usign. rapport om forløbet af konflikten i Esbjerg maj-juni 1925. SLA.

Med hensyn til arbejdernes syn på de frivillige fra landbruget sagde Fr. Jensen: »De virkelige arbejdere holdt sig absolut rolige. Men der er jo i enhver by en del urostifere, som ved en sådan lejlighed får travlt. De meldte sig naturligvis, og der skete et par mindre overfald, men alvorlige uroligheder var der ikke tale om ...« (Ekstrabladet 3. juni 1925).

havde tidligere nævnt muligheden for britisk blokade af danske skibe. Standsede man i de britiske havne losningen af danske landbrugsvarer, ville eksporten alligevel blive ramt.

Den 1. juni 1925 etablerede sømændene sympatistrejke. Samtidig meddeltes fra britiske havne, at arbejderne her nægtede at udlosse varer, der var indladet af frivilligt mandskab, dvs. landbrugets frivillige. Denne udvikling førte til fornyede drøftelser af Lyngsies tilbud om fremskaffelse af skibe til eksporten. Femmandsudvalget fastholdt imidlertid sit tidligere standpunkt om, at landbrugsorganisationerne ville holde sig neutrale i striden.

Den 5. juni 1925 blev der ved forligsinstitutionens mellemkomst afsluttet forlig mellem parterne, og storkonflikten blev afblæst. Landbrugets frivillige arbejdskraft havde da indladet ca. 7000 tons landbrugsprodukter i Esbjerg.⁴⁸

Der findes i slagteriernes arkiver et notat, der afrunder strejkeforløbet i Esbjerg i juni 1925. Det hedder her bl.a. »... Fra den 2. juni til den 7. juni gjorde søfolkene fælles sag med arbejderne, hvorefter passagerbådene blev bemanded med frivillige, for størsteparten kontorfolk, men al godstransport var nu aflyst.

Sømandsstrejken og arbejdsmandsstrejken sluttede den 5. juni, og »Flora« og »Ficaria« lå med fuld damp oppe for at afgå straks (de var lastede med landbrugsvarer) men søfolkene ville det anderledes, idet de havde bestemt, at de ville have en sommerudflugt, og dertil skulle bruges lørdagen den 6. hvilken dag de i samlet procession og med fuld musik gik i Strandskoven ...« Søndag morgen mødte mandskabet, og fra den 8. juni 1925 optoges normal fart. Dermed var storkonflikten omsider også slut i Esbjerg havn.⁴⁹

Storkonflikten fik sit politiske efterspil med en heftig debat om den planlagte provisoriske lovgivning til standsning af konflikten. Landbrugsrådets ledende præsident P. P. Pinstrup måtte dog over for sine politiske modstandere i socialdemokratiet modstræbende indrømme, at den socialdemokratiske mindretalsregering havde udvist en positiv holdning ved ikke at yde modstand mod indsættelsen af frivillig arbejdskraft under den delikate strejkesituation.⁵⁰

For landbrugsorganisationerne blev anvendelsen af de frivillige i maj-juni 1925 endnu en vellykket operation.

Kort efter afviklingen af transportkonflikten kom det i Landbrugsrådet til en kortvarig drøftelse af mulighederne for at yde støtte til Samfundshjælpen, det, man tidligere havde afvist. Forpagter Chr. Sonne argumenterede på rådets møde den 17. juni 1925 for støtte til organisationen. Ifølge Chr. Sonne var der ingen

48. Samme.

49. Skrivelse af 14. december 1925 fra DFDS til sekretær Fr. Jensen De samvirkende danske andelsslagteriernes Fælleskontor. Pk AF 92 Femmandsudvalget 1925. SLA.

50. Rigsdagstidende 1925. Overordentlig samling den 24. juli 1925. Folketingets forhandlinger sp. 214.

I landbrugskredse erkendtes internt, at fagbevægelsen havde bidraget til at skabe ro, jvf. skrivelse fra Arne Høgsbro-Holm til P. P. Pinstrup den 21. juni 1925). 7L. LBR. Erhvervsarkivet.

tvivl om, at Samfundshjælpen havde øvet en ikke ringe indflydelse på afværgelse af arbejdskampe og bemærkede iøvrigt, at regeringen Stauning havde trykket sig ved at tilkalde Samfundshjælpen. Femmandsudvalgets formand forpagter Theilmann fremhævede kritisk, at Samfundshjælpen kun kom, når den blev tilkaldt af myndighederne, og at landbruget selv havde klaret eksporten i 1920. Det blev en svaghed, hvis regeringen ikke ville tilkalde organisationen. Konklusionen på Landbrugsrådets drøftelse blev et høfligt afslag til Samfundshjælpen. Rådet henviste til landbrugets principielle neutralitet under arbejdskonflikter. Landbruget havde sin egen samfundshjælp, hed det.⁵¹

På trods af konfrontationer på adskillige områder, hvor landbrugsorganisationernes interesser kolliderede voldsomt med fagbevægelsen, søgte landbrugsorganisationerne så vidt muligt at føre kølig interessepolitik og at holde en vis distance til Samfundshjælpen, uanset ideologiske sympatier og fællesinteresser.

Året efter registreredes spændingerne mellem landbrugsorganisationerne og arbejderbevægelsen iøvrigt endnu én gang kraftigt, da en trussel om dansk sympatistrejke til fordel for engelske arbejdere under generalstrejken i maj 1926 udviklede sig. En sådan trussel rettet mod den danske landbrugseksport til det engelske marked kunne være blevet en meget delikat sag både for landbrugsinteresserne og for mindretalsregeringen Stauning.⁵²

Kolindsund-blokaden – en konfrontation om principper 1923-26

Bortset fra akutte havnekonflikter, der direkte truede vitale eksportinteresser, prægedes landbrugets og landbrugsorganisationernes forhold til de forskellige grene af fagbevægelsen ikke mindst af stærk spænding til landarbejdernes organisation. Det var et forhold, der karakteriseredes af stærke principielle interessemodsatninger og vidt forskellige praktiske interesser med hensyn til udviklingen af faglige organisationer på landbrugsområdet. Landbrugsrådet og

51. *PMR* 24. juni 1925, ref. af præsidiumødet den 17. juni 1925. Denne holdning blev fastholdt, da Samfundshjælpen søgte kontakt endnu en gang i december 1926. *LRP* 18. december 1926, jvf. endvidere *ATL* s. 143-63 og, på baggrund af et mere omfattende kildemateriale, *EHP* s. 409-410.

52. *UM* til Landbrugsrådet den 26. maj 1926 8C.

UM til Landbrugsrådet den 1. maj 1926 8C.

UM til Landbrugsrådet den 3. maj 1926 8C.

Arne Høgsbro-Holms redegørelse ref. Jydsk Landbrug 11.11.1926. Direktør A. O. Andersen til Landbrugsrådet 4. maj 1926 8 C. A. O. Andersen improviserede under konflikten en lille fortrolig nyhedstjeneste, der time for time 4.-17. maj 1926 orienterede *UM* og interesserede erhvervsorganisationer, især landbruget, om udviklingen på det generalstrejkehærgede engelske marked og de deraf følgende vanskelige eksportforhold.

PMR 17. maj 1926 8C.

UM til Landbrugsrådet den 10. maj 1926. 8C.

XLB 1926 s. 89-90.

UM til Landbrugsrådet 26. maj 1926 8C.

Social-Demokraten 1.-10. maj 1926.

det store og mellemstore landbrug så ikke med milde øjne på Landarbejderforbundet, der efter vanskelige år, det var meget vanskeligt at organisere landarbejderne, 1918-19 havde set et gennembrud med hensyn til medlemstallet.⁵³

Organiseringen af landbrugets arbejdskraft stred mod den traditionsprægede patriarkalske ideologi, der på denne tid endnu var vidt udbredt i landbøkredse. Organisering af landarbejderne stred ikke mindre mod de praktiske økonomiske og sociale interesser i landbrugets arbejdsgiverkredse fra godsejer til gårdmand: organiseret arbejdskraft betød større regulering af landbrugets forhold, større omkostninger samt mulighed for arbejdstvister og konflikter, hvor landarbejderne med et organisationsapparat i ryggen ville stå stærkere. Man frygtede kort sagt en ændring i landbrugets traditionelt frie produktionsvilkår. Kampen om landarbejdernes faglige rettigheder blev ført i en usædvanlig hård og uforsonlig atmosfære i tyvernes Danmark. Klarest markerede denne kamp sig i den såkaldte Kolindsund-konflikt, der førte til langvarig konfrontation mellem landbrugspolitikere og fagbevægelsen 1923-26. Kolindsund-striden forgiftede forholdet mellem landbrugsorganisationer og fagbevægelse i resten af tyverne.⁵⁴ Som konflikttype var den for alle arbejdsmarkedets parter og samfundet iøvrigt af stor principiel interesse.

Kolindsund-konflikten udløstes, da de udtørrede områder ved Kolindsund nord for Århus skiftede ejer. Kolindsund var et meget frugtbart landbrugsområde, der var blevet tørlagt 1872-78. De lavtliggende jorder sikredes af diger og kanalanlæg samt pumpestationer. I perioden 1887-1921 blev Kolindsund, der fortrinsvis blev brugt til kornavl, drevet af et aktieselskab. Aktieselskabet havde fra 1914 haft regulær overenskomst med landarbejderne vedrørende de ca. 80 landarbejdere, der havde arbejde i Kolindsund. Da aktieselskabet i 1920 trådte i likvidation, blev Kolindsund udstykket til 175 lodsejere, der var organiseret i et ejerlaug. Disse lodsejeres overtagelse af Kolindsund betød fyring af mange arbejdere. De nye lodsejere skulle selv som individuelle landmænd deltage i arbejdet på Kolindsunds flere tusind tønder land.⁵⁵

Det likviderede aktieselskabet havde været medlem af Dansk Arbejdsgiverforening. De nye ejere ønskede ikke at være med i arbejdsgiverorganisationen, men ønskede i stedet for at slutte overenskomst at forhandle løn og arbejdsforhold med hver enkelt arbejder for sig. De ønskede desuden at stå frit stillede med hensyn til ansættelse af organiseret og uorganiseret arb. Det gik godt i 1921 og 1922, i denne

53. *JSM* s. 70-74, s. 76.

54. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark Bd. II (1955) s. 146-48.

Schultz VI s. 200 og s. 399.

LB 1925 s. 92-93.

LB 1926 s. 87.

55. *LB* 1925 s. 92

JSM s. 15-16.

periode slap de nye ejere godt fra ikke at forhandle overenskomst. I 1922 måtte danske landarbejdere såvel som byarbejdere desuden affinde sig med mærkbare lønreduktioner, der var et led i erhvervslivets tilpasning til fredsøkonomi og konkurrence.⁵⁶

Men i 1923, da et par magre år for landbruget var ved at blive overstået, søgte landarbejderne i Kolindsund at markere organisationsretten. Situationen så truende ud for landbrugsinteresserne i Kolindsund i august og september 1923, da de første punktstrejker satte ind. Det var en periode med meget dårligt høstvejr, og Kolindsundlodsejernes interesser var meget sårbare. For at holde Kolindsund tørlagt, skulle to pumpestationer holdes i gang. Standsede pumperne, blev lodsejernes jorder, inddæmmede og tørlagte, langsomt oversvømmet og ødelagt. De første punktstrejker, rettet mod 12 større gårde, mislykkedes imidlertid. Ejerlauget ville fortsat ikke forhandle kollektivt, lodsejerne var i stand til at skaffe sig tilstrækkeligt med uorganiserede arbejdere. Også sympatiaktioner ved pumpestationerne klarede lodsejerne. Landarbejderne fik imidlertid konflikten til at gå videre, med opbakning på centralt plan blev pumpestationerne og de konfliktramte gårde udsat for blokade.⁵⁷

Blokaden mod Kolindsund-bønderne trådte i kraft i november 1923, men selv dette massive kampskridt kom ikke til at virke ganske efter hensigten. Købmand Kjær i Mørke kom de konfliktramte landmænd til undsætning ved at formidle salget af deres produkter og foretage de nødvendige indkøb til gårdene. Fagbevægelsens svar på dette var en udvidelse af blokaden, så den fra april 1924 omfattede Købmand Kjær i Mørke i den udstrækning, han handlede med Kolindsund-bønderne.⁵⁸ Lodsejerne gik derefter rettens vej for at bryde blokaden. Landbrugsrådet og dets ledende præsident P. P. Pinstrup gik 1924-26 ind i konflikten som en principalsag, der vedrørte hele landbrugets fremtidige produktionsvilkår.

Pinstrup tog den 11. oktober 1924 Kolindsund-sagen op i folketinget. Han erklærede her, at konflikten var et forsøg på at påtvinge Kolindsund-bønderne organiseret arbejdskraft og at tvinge dem ind i arbejdsgiversammenslutningen.⁵⁹

Dansk Arbejdsgiverforening var som arbejdsmarkedets øvrige parter interesseret i sagen. Men Arbejdsgiverforeningen var meget tilbageholdende under hele Kolindsund-sagen. Den havde ikke den store interesse i at gribe ind for at hjælpe uorganiserede arbejdsgivere, det havde de organiserede arbejdsgivere i landbru-

56. Avisårbogen den 22. juli 1921.

Schultz VI s. 390-91.

57. *JSM s. 34 LB 1925 s. 92.*

58. *JSM s. 35.*

LB 1925 s. 93.

59. Rigsdagstidende. Folketingets forhandlinger 1924-25 sp. 1696 *JSM s. 45-47.*

LPR 18. december 1925. P. P. Pinstrup sagde her bl.a., at hvis det gik godt i Kolindsund, ville arbejderne fortsætte i sogn efter sogn. »Vi må følge sagen med opmærksomhed, thi den indeholder en ikke ringe fare for erhvervets frihed«, sagde Landbrugsrådets præsident.

get heller ikke. Forskellige mæglingsforsøg strandede på de principielle spørgsmål.⁶⁰

Den 27. juni 1925 faldt der dom i Kolindsund-sagen. Landsrettens kendelse støttede landarbejderne i Kolindsund. Retten fandt, at som forholdene lå, var det betænkeligt at fastslå, at de sagsøgte gennem blokaden og dens metoder havde gjort sig skyldige i retsstridige handlinger.⁶¹

Landsretsdommen vakte stor harme i landbokredse. Men landsretsdommen var heller ikke det sidste ord i sagen. Allerede i marts 1925 havde partiet Venstre i Folketinget fremlagt skitser til en lovgivning om »erhvervsfrihed«. Lovgivningen skulle begrænse organisationernes magt. Blev organisationernes magt stækket, fik de mange tusind landmænd, der ikke var organiseret i arbejdsgiversammenslutninger, bedre bevægelsesfrihed og beskyttelse. P. P. Pinstrup og Landbrugsrådet fortsatte i de følgende måneder den stejlt fagforeningsfjendtlige agitation.⁶²

Den 8. oktober 1925 genfremsatte partiet Venstre forslaget til lovgivning om »Værn for erhvervs- og arbejdsfriheden«. Som naturligt var, spillede Kolindsund-udviklingen sin rolle i den politiske debat om lovforslaget. Igen og igen markerede Venstre og landbrugsorganisationerne deres sympati og politiske støtte for de trængte Kolindsund-bønder, der efterhånden begyndte at kunne mærke blokadens virkninger for alvor. Men praktisk støtte blev det ikke til.⁶³

De jyske landboforeninger vedtog på et møde i Århus den 10. oktober 1925 en resolution til støtte for Kolindsund-bønderne. Den indeholdt bl.a. et afsnit om, at man ville sørge for ny lovgivning, hvis Højesteretsdommen gik Kolindsund-bønderne imod.⁶⁴

I december 1925 førte P. P. Pinstrup atter sagen frem i Rigsdagen. Pinstrup karakteriserede her bl.a. Kolindsund-konflikten som »et planlagt overfald for at tvinge landarbejderne ind i organisationerne.«⁶⁵

Situationen i 1926 for Kolindsund-bønderne frem til Højesteretsdommen juni 1926 viste en stadig forværring af deres økonomi. I foråret 1926 erkendte man i Landbrugsrådet, at man ikke længere kunne nøjes med moralsk opbakning. Den 10. marts 1926 holdt landbrugsorganisationerne møde med de blokerede landmænd. Landbrugsrådet begyndte at støtte flere af bønderne økonomisk. P. P. Pinstrup inspireredes til at gå ind for et landbrugets blokadefond, der skulle sikre

60. *JSM* s. 45-47.

61. *LB* 1925 s. 93.

JSM s. 49.

62. *JSM* s. 49.

JSM s. 51-52.

LB 1925 s. 92-93.

63. *JSM* s. 49.

JSM s. 51.

64. *JSM* s. 51.

65. Rigsdagstidende. Folketingets forhandlinger 1925 sp. 2985 og sp. 3004.

produktion og afsætning samt undgå de arbejdsmarkedsforhold, man havde i industrien.⁶⁶

Højesteretsdommen den 9. juni 1926 i Kolindsund-sagen var en entydig sejr for Kolindsund-bønderne. Den var et ikke mindre entydigt nederlag for fagbevægelsen. Blokaden blev kendt retsstridig. De faglige organisationer, der havde været med til at gennemføre blokaden mod lodsejerne i Kolindsund og købmand Kjær i Mørke blev idømt erstatninger, der efter datidens forhold var meget store. Landarbejderforbundet svækkedes betragteligt, både økonomisk og fagligt, af Højesteretsdommen. Nettoresultatet for fagbevægelsen var et psykologisk og økonomisk nederlag, samt at man i fagbevægelsen måtte erkende, at blokadevåbenet var blevet svækket i den faglige kamp.⁶⁷

For P. P. Pinstруп, Landbrugsrådet og landbrugets førende mænd var Højesteretsdommen ikke triumf nok. Kolindsund-problematikken blev i de følgende år brugt som led i agitationen for en lovgivning rettet mod organisationerne, den såkaldte »Tugthuslov«, der blev indført i marts 1929.⁶⁸ Tugthusloven kom dog ikke til at spille den store rolle og blev ophævet igen i 1937.⁶⁹

Summary:
Danish farmers and organized labour 1919-26

Danish industrial relations have been relatively stable since 1899, when employers and trade unions negotiated a framework for future relations. In spite of occasional industrial unrest this situation has been the basic labour relations pattern since then.

However, the agricultural sector has traditionally been an exception. While Danish trade unions were accepted rather peacefully by Danish employers in the various industrial fields, Danish farmers fiercely opposed the introduction of trade unions in the agricultural sector. This article summarizes some of the research problems and opportunities in the field of agricultural labour relations

66. *JSM* s. 53-55.

67. *JSM* s. 57 og s. 64.

LB 1926 s. 87.

68. *Schultz VI* s. 399.

JSM s. 66-68.

69. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark. Bd. II s. 148 (1955)

Erik Rasmussen s. 373-74.

Også i andre lande var der stærke sociale spændinger, der førte til indgreb mod fagbevægelsens organisationer. Således fik Norge, hvis arbejdere i tyverne var kraftigt prægede af yderliggående strømninger, allerede i 1927 en »Tugthuslov«, jvf. Ivar Arne Roset: Det norske Arbejderparti og Hornsruds regjeringssdannelse 1928 (Universitetsforlaget, Oslo u.å.) s. 43.

in the twenties, until now covered only rather modestly by Danish historians and political scientists.

The postwar period 1919-26 was characterized by economic fluctuations and considerable unrest, even in a peaceful Denmark not seriously affected by wartime disruption and heavy losses. This included several major transport conflicts, in 1919, 1920 and 1922 as well as 1925.

Urban employers organized their own blackleg working force, the organization »Samfundshjælpen« (Community Self-Defence) in early 1920 to counter forthcoming conflicts blocking exports and imports. Danish farmers wanted to get their agricultural exports to the all-important British market at any cost, but did not want to join the urban »blackleg« organization. Instead the Danish agricultural organizations set up a very successful force of volunteers recruited only from agricultural areas. This agricultural volunteer group succeeded in supplying the British market with relatively normal volumes of food during the major transport conflicts in 1920, 1922 and 1925. A delicate situation in May 1926 was avoided, when Danish trade unions were tempted to start sympathy strikes to support British colleagues during the British General Strike 1926.

Finally the article deals with the lengthy Kolindsund-conflict of 1923-26 where trade unions paralyzed sections of a Kolindsund farming community to compel farmers to accept collective agreements for agricultural workers. This action led to temporary restrictive legislation of 1929-37, curbing trade union activism. Since then, agricultural labour relations have been relatively peaceful.

Forkortelser og utrykt kildemateriale

- A-K* P. Eliassen og R. V. Torpe: Andelsslagteriet i Kolding 1888-1938 (Kolding 1938).
- ATL* Anders Ture Lindstrøm: Landbrugsrådets oprettelse, dets organisationsform og erhvervspolitiske virksomhed 1919-26. Specialopgave, Århus Universitet 1967.
- Erik Rasmussen*: Politikens Danmarkshistorie 1913-1939. Bd. 13 (København 1965).
- EHP* Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan 1913-33. 1979.
- JSM* John S. Madsen: Kolindsundkonflikten 1923-26 (utrykt universitetsspeciale, Århus Universitet 1976).
- LB* L Landbrugsrådets beretning.
- LBR* Landbrugsrådets arkiv.
(Rådsmøder, Præsidiemeddelelser 1920-26). Arkivet findes dels på Axelborg, København, og dels i Erhvervsarkivet, Århus, hvor særlig *Pk. 8C*, der indeholder en del stof om landbrugseksporten og strejker, derunder også materiale vedrørende landbrugsorganisationerne og Samfundshjælpen og DFDS under strejker, må fremhæves.
- LRP* Landbrugsrådets møder, protokol.
- PMR* Præsidiets Meddelelser til Rådet. Landbrugsrådets arkiv.
- RA* Rigsarkivet, København. Private institutioner m.v. 10007. Foreningen Samfundshjælpens arkiv.
Dette arkiv indeholder først og fremmest mandskabslister 1920-27 samt spredt korrespondance.
- Schultz* Schultz Danmarkshistorie I-VI 1935-42.
- SLA* Landbrugsexportens Femmandsudvalg. Slagteriernes Fælleskontor. De samvirkende danske Andels-svineslagteriernes arkiv. Dette arkiv indeholder udførligt materiale vedrørende landbrugseksporten og arbejdskonflikterne 1920-25, derunder specielt landbrugsorganisationernes frivillige arbejdskraft. ESS-Food, Axelborg, København.
- UM* Udenrigsministeriet.
- L'Union Civique* L'Union Civique Danoise. Langkjærs bogtrykkeri 1920. Fransksproget folder (33 sider & bilag) med redegørelse for Samfundshjælpen. Findes også i flere engelsksprogede versioner.
Arbejdernes Fællesorganisation i Esbjerg. Protokol. Byhistorisk Arkiv i Esbjerg.